

„EGYETLEN VÁGYAM, TUDJA MEG: EGY ÉJJEL EGYÜTT HÁLNI ÖNNEL”

A legnagyobb trobairitz, Beatritz de Dia grófnő versei

A trubadúrokról és költészetükről még azok is egészen biztosan hallottak már, akik az irodalomban nem különösebben jártasak. Azon viszont olykor még a francia irodalom szakosok is elcsodálkoznak, hogy a trubadúrok mellett léteztek és alkottak *trobairitz*ok is, azaz trubadúrnők. Ez a reakció azért valamelyest érthető: a *trobairitz*okról, köztük a legjelentősebbikről, de Dia grófnőről, akiről a következőkben szó lesz, hihetetlenül kevés adat áll rendelkezésünkre, ráadásul ezek nem egy esetben egymásnak – legalább is részben – ellentmondóak.

Előjáróban néhány szó a *trobairitz*okról: az utókor által ismert nagyjából négyszázhatvan trubadúrnak csupán a töredékét, hozzávetőlegesen öt százalékát tették ki. Az elnevezés először a *Flamenca* című XII. századbeli verses regény 4577. verssorában fordult elő,¹ a költőnők azonban soha nem használták magukra a *trobairitz* szót. Magyarul jobb kifejezés híján trubadúrnőknek szokták nevezni őket, bár ha jobban belegondolunk, maga a *trobairitz* szó is egy szinte kizárólag férfiakra használt szó nőnemű alakja. A trubadúrszelem szereposztása közismert (szándékosan festem a képet jóval sematikusabbra, mint amilyen a valóságban lehetett): a trubadúr reménytelenül, minél messzebből imádtá szíve hölgyét, akinek minderre a lehető legvisszafogottabban illett reagálnia, s ha a távolból futólag rámosolygott a trubadúrra, netán még integetett is neki, akkor a trubadúr elmondhatta, tényleg elért mindent, amit csak el lehetett érni.

A helyzet azért ennél persze jóval árnyaltabb és bonyolultabb volt, mégis felmerülhet bennünk a kérdés: beleillettek-e egyáltalán ebbe az „alapképletbe” a női trubadúrok? Vajon ha egy nő trubadúrverseket írt, nem veszítette-e el a trubadúrok által oly sokszor megénekelte legfőbb női vonzerejét, a kiismerhetetlen titokzatosságot?

Amennyiben valóban a titokzatosságot tekintjük a nőiesség legfontosabb jellemzőjének, a legkiválóbb *trobairitz*ről, Beatritz de Dia grófnőről verseinek nem kevésbé feltárulkozó volta ellenére is megállapíthatjuk, hogy nőiessége ebből a szempontból a legkevésbé sem csorbult: máig megmaradt távolinak és titokzatosnak – az irodalomtörténészek nagy bánatára.

Meglehetősen kevés a rendelkezésre álló életrajzi adat. Sem a provanszálul írott élettörténete, a *vidája*,² sem a többi forrás nem feltétlenül biztos támpont, és közelítőleg sem ad kielégítőnek mondható információt a költőnőről. A *vida* szűkszavúságának érzékeltetésére legjobb, ha idézem a szöveget magyarul teljes egészében: „*De Dia grófnő, Guilhem de Peitieu hitvese,*³ *szép és jóra való hölgy volt. Beleszeretett Raimbaut d’Aurengába, és több tetszetős dalt írt hozzá.*” Ennyi az egész. A *vidák* hosszúsága egyébként változó, és nem feltétlenül függ az

¹ *Flamenca* (ed.: P. Meyer, Paris, 1901): 4576–4577: „Margarida, tro ben t’es pres / e ja iest bona trobairitz.”

² *Anthologie des Troubadours, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec*, 10.18, 1979, 242.

³ A de Dia grófnő férjeként számontartott Guilhem de Peitieu nem azonos az ugyanezen a néven ismert trubadúrral, Aquitánia hercegével, IX. Vilmostal (1071–1127 – de Dia grófnő később, 1140 táján született).

adott trubadúr vagy trubadúrnő költői nagyságától, hiszen de Dia grófnőt például a legkiválóbb *trobairitz*ként tartják számon. Még az sem minden esetben igaz, hogy a *trobairitzok vidája* eleve rövidebb, mint a trubadúroké, bár több esetben ez a helyzet, például Azalais de Porcaraiges vagy Na Castelosa *vidája* csupán másfél, illetve egyetlen sorral hosszabb a de Dia grófnő háromsoros *vidájánál*⁴ (ami azért azt jelenti, hogy az egyik huszonöt, a másik harminc százalékkal hosszabb, mint de Dia grófnőé, tehát arányaiban azért mégsem elhanyagolható a *vidák* közti, első pillantásra talán jelentéktelennek tűnő terjedelembeli különbség). Érdekes adalék, hogy Azalais de Porcaraiges *vidájában* maga a *trobairitz* szó ugyan nem fordul elő – ahogy más trubadúrnőkében sem –, a *trobar* szó, amelyből a trubadúr szó származik, azonban Azalais-re vonatkoztatva igen. A de Dia grófnővel kapcsolatos eleve minimális adat bizonytalanságát jól érzékelteti az, hogy bár a keresztneve nagy valószínűséggel Beatritz lehetett, de még ez a lehető legtényszerűbb adat sem teljesen biztos – *vidája* például, mint az előbb láttuk, meglepő módon nem is említi keresztnevét. Ne feledjük, hogy a középkori költőket keresztnéven szokták számontartani – gondoljunk például Thomas d’Angleterre-re vagy Marie de France-ra, akik a vezetéknev helyett lakhelyüket (az előbbi esetében) vagy éppen származási helyüket használták (mint az utóbbi esetében);⁵ Gottfried von Strassburgra és Chrétien de Troyes-ra. Így ez a bizonytalanság a költőnő keresztnevével kapcsolatban még inkább különös. Feltűnhet a szikáran szűkszavú *vidában* még az is, hogy feketén-fehéren leírja a *trobairitz*ről, hogy férje és szerelme tárgya két különböző férfi volt. (A trubadúrköltészetben a trubadúr szíve hölgye legtöbbször a hűbérúr hitvese volt, akibe, kis túlzással, szinte kötelező volt beleszeretni – tehát semmiképpen sem olyan hölgy, akihez a költő házassági szándékkal közeledett volna, hiszen akkoriban a szerelem és a házasság csak egészen ritkán járt együtt. Valószínűsíthető azonban, hogy egy *trobairitz* esetében mindez azért kevésbé volt nyilvánvaló, bár ez a „kétlakiság” többnyire az ő esetükben is megfigyelhető). Abban mindenestre megegyezik a *vida* és az irodalomtörténészek véleménye, hogy a *trobairitz* Guilhem de Peitieu felesége volt, és hogy Raimbaut d’Aurengába, a híres trubadúrba volt szerelmes – utóbbi egyébként igaz rajta kívül néhány más *trobairitz*ra is, például feltehetően a több ízben megemlített Azalais de Porcaraiges-re, akitől mindössze egyetlen vers maradt fenn.⁶

Maga az a tény, hogy női trubadúrról van szó, különlegessége miatt már önmagában is eleve nyomós érv lehetne amellett, hogy alaposabban foglalkozzunk Beatritz de Dia grófnővel, költészeté azonban sokkal több, mint pusztán irodalomtörténeti érdekesség, noha mindössze öt, pontosabban négy és fél verse maradt fenn: négy dal, továbbá a *Vita* (ennek írta nagy valószínűség szerint de Dia grófnő a „női hangját”). Az alábbiakban a *Vitáról* és további két versről fogok beszélni, címük: *Nagy bánat nyomja szívemet (Estat ai en greu consirier)* és *Úgy bánt... (A chantar m’ér...)*; mindhárom saját fordításomban fogom bemutatni. A három vers teljes egészében írásom végén található. Az itt nem tárgyalt két dal (*Fin joi mi don’ alegransa; Ab joi et ab joven m’apais*⁷) formailag ugyan érdekesnek tűnhet, ám könnyed és vidám hangvételük merőben eltér a tárgyalandó három verstől, ezért velük most nem kívánok bővebben foglalkozni.⁸

⁴ *Anthologie des Troubadours, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec, 10.18, 1979, 160, 283.*

⁵ Érdekes lehet, hogy mindkét említett szerző francia származású volt, de Angliában élt. Névhasználatuk arra utal, hogy Thomas d’Angleterre egyértelműen jól érezte magát Angliában, Marie de France azonban boldogtalan volt ott, és visszavágyott hazájába.

⁶ *Anthologie des Troubadours, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec, 10.18, 1979, 160–162; „Vágyba felöltözve, ruhátlan”. Válogatás a trubadúrok költészetéből, válogatta és fordította Képes Júlia, Balassi, 1996, Azalais de Porcaraiges: Újra itt a csúf hideg, 44.*

⁷ *Anthologie de la poésie occitane du Moyen Âge. Szerkesztette: Szabics Imre, Tankönyvkiadó, 1985, 53–54.*

⁸ A rövidebb vidám hangú verset sarkítva nagyjából így tudnám összefoglalni: „Fiatal vagyok és bombázó; jó pasim van, buli az élet! Aki irigykedik ránk, gebedjen meg!”

De Dia grófnő eredeti hangvételű, mély és ellentmondásokkal teli érzelmeiket kifejező verseiről bátran elmondhatjuk, hogy nyolc évszázad múltán sem veszítettek hatásukból.

A grófnő érzelmei és vágyai egyértelműen kiderülnek ezekből a versekből, de vajon kiderültek azok címzettje számára is? Az üzenet valami titokzatos módon mintha mégsem ért volna célba. Ha ugyanis egy trubadúr szíve hölgye csupán mérsékelt lelkesedéssel, netán gőgös elutasítással válaszolt lovagja határtalan lángolására, abban az akkori udvari kódex szerint semmi kivetnivaló nem volt – sőt, az sem teljesen kizárt, hogy bár olykor a hölgy is viszonzotta lovagja érzéseit, de az illemkódex szabályai miatt mégis inkább közönyt mímelt. Ám ha egy hölgy olyan verset ír lovagjához, mint a grófnő, akkor az ember korántsem közönyös fogadtatásra számít: ahogy az „eredeti szereposztásban” a hölgynek mindenképpen ildomos volt húzódoznia, a lovagtól illet nemhogy nem várnánk, hanem épp ellenkezőleg, arra számítanánk, hogy legkésőbb a vers közepén térdre borul, és szerelmet vall, ha addig netán nem tette volna. Bár a *Vitá*ban úgy tűnik, mintha éppen ez történe. De elképzelhető esetleg, hogy a neves trubadúr a hozzá írott két verset nem is ismerte volna? Mindezekre a kérdésekre talán leginkább a *Vitá*ból kapjuk meg a választ – annál is inkább, mivel ott kétség sem férhet ahhoz, hogy a másik fél hallja, amit mondanak neki. (Az előző mondatban azért erőteljesen kiemelném a „talán” szót.) Mivel azonban ezeknek a verseknek az előzménye kettejük szerelmi kapcsolata volt, a hölgy érzelmeiről mégiscsak tudhatott Raimbaut d’Aurenga; a „minden kínzó kérdésre fényt derítő” *Vita* pedig az itt bemutatott három versből időrendi szempontból valószínűleg a legelső. Így tehát bármily csábító feltételezés, hogy a másik két vers összes kínzó kételye a „négykezesben” megoldódik, ez sajnos mégsem indokolt, mivel a két panasz-vers egyike a *Vita* után keletkezett, míg a másiktól ezt nem tudni biztosan.

A vitaköltemény (tenso, partimen) mint olyan, divatos műfaja volt a trubadúrköltészetnek. Alapesetben a vita két résztvevője a valóságban is két különböző személy volt, bár olykor találkozhatunk „fiktív” vitakölteményekkel is, ahol egyazon költő szólaltatja meg mindkét „vitapartner” – ez utóbbiak egy részében a vitaköltemény „fiktív” volta nyilvánvaló, mivel a másik résztvevő gyakran Isten, a költő lova, madarak vagy például egy szív.⁹ Mivel eleve kevés *trobairitz* alkotott, így léteznek ugyan női résztvevős vitaköltemények is, ám értelemszerűen csupán kis számban – magyarul is olvasható ilyen a fordításomban, például Gui d’Ussel és Marie de Ventadorn vitája az általam válogatott és fordított „*Vágyba felöltözve, ruhátlan*” című trubadúrantológiában. Az itt tárgyalt *Vitával* kapcsolatban az irodalomtörténészek véleménye némileg eltérő: van, aki szerint a női hang egyértelműen de Dia grófnőé, van, aki ezt nem tényként, csupán lehetőségként kezeli. Mindenesetre a versben a női hang markánsan különbözik a férfiéétől, így a hipotézis, miszerint voltaképpen az egész vitakölteményt Raimbaut D’Aurenga írta volna – tehát nemcsak a saját, hanem a női részt is – nem tűnik túlságosan meggyőzőnek. Maga az ötlet nem lenne feltétlenül a valóságtól elrugaskodott, hiszen ismerünk „nódalokat” (női hangvételű dalokat) férfi szerzőtől is,¹⁰ ám a nő és férfi közti vitakölteményekre nem jellemző a fentebb említett „fiktív” vitapartner. Azonnal szembeűnik, hogy a *Vita* első sora az eredetiben szinte szóról szóra megegyezik a *Nagy bánat nyomja szívemet*ével, de a magyar fordítás is nagyon hasonló a két sor esetében. – Így hangzanak magyarul és eredetiben: Nagy bánat nyomja szívemet... / *Estat ai en greu consirier*; *Vita*: Kedvesem, a bánatom / végtelen nagy Ön miatt / *Amics, en gran cossirier* – a *Vita* de Dia grófnő részével indul. Pierre Bec szerint ez az egybeesés azonban nem perdöntő jelentőségű, hiszen létez-

⁹ Mathilda Tomaryn Bruckner: *The Trobairitz*, in: *A Handbook of the Troubadours*. Szerkesztette: F. R. P. Akehurst, Judith M. Davis, M. D., University of California Press, 1995, 201–233., 205.

¹⁰ *Cahiers de civilisation médiévale*, n°87, www.persee.fr/issue/ccmed_0007-9731_1979_num_22_87, Pierre Bec: « *Trobairitz* » et *chanson de femme*. *Contribution à la connaissance du lyrisme féminin au moyen âge*, 252 (Utolsó letöltés: 2021. 12. 10.)

nek más ilyen versindítások is, például egy névtelen szerző *Ballade de malmariée* című verse (kezdősor: *Coindeta sui si com n'ai greu cossire* – kiemelések tőlem, K. J.),¹¹ vagy Bernart Sicart de Marvejols *Sirventésének* első sora: *Ab greu cossire*.¹² Bizonyítéknak tehát egyedül ez az egybeesés így nem elegendő, szerintem azonban több érv is szól amellett, hogy a *Vita* Raimbaut D'Aurenga és de Dia grófnő közös verse.

Ha többször figyelmesen elolvassuk a három verset, láthatóan több közös vonás van bennük, amely az előbb említett színte azonos kezdősoron túl is alátámaszthatja, hogy de Dia grófnő a *Vita* női hangja. Az első közös pont az imént említett kezdet: a költőnő mindjárt a legelső sorban, ráadásul mindhárom versben igen hasonló megfogalmazásban ad hangot bánatának:

1. Kedvesem, a bánatom / végtelen nagy Ön miatt
2. Nagy bánat nyomja szívemet
3. Úgy bánt, amiről kell most énekelnem.

Ezt követően mindegyik vers első strófájában elmondja bánata okát: végtelen szerelmét és mellőztetését. Mind a *Nagy bánat nyomja szívemet*, mind pedig az *Úgy bánt...* címűben, a panaszeit taglaló első strófa közepén elhangzik az elárultatás, a megcsalátás:

Mert látom már, hogy *megcsalattam...*
Szerinte nem adtam szerelmet.
(*Nagy bánat nyomja szívemet*)

És oly *kegyetlenül elárul* engem,
Mintha nem volnék szebb akárkinél.
(*Úgy bánt...*)

A *Vitában* a költőnő ugyan nem fogalmaz ilyen erősen, ám soraiban hasonló szemrehányás hangzik el, mint a másik két versben:

Bánja is, hogy mit teszek,
Mebántott-e engemet,
Magának nem számít sosem:
Hölgye víg vagy örömtelen.

De Dia grófnő mindezt az „anti-trubadúr” bánásmódot mindhárom versben szembeállítja saját érdemeivel és határtalan szerelmével, ezzel is kiemelve mellőztetésének méltánytalanságát. Mindegyik vers utal arra, hogy előzőleg szerelmi kapcsolat volt kettejük között. A grófnő hangot ad annak is, hogy ő nem lehet hibás a lovag érzelmeinek kedvezőtlen alakulásáért, olykor azonban mégis felmerül benne a kétely ezzel kapcsolatban:

Egy az csupán, mivel vigasztalódom:
Nem vétettem én Önnek semmi módon,
[...]

¹¹ *Anthologie des Troubadours*, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec, 10.18, 1979, 62; 158–159.

¹² *Anthologie des Troubadours*, textes choisis, présentés et traduits de Pierre Bec, 10.18, 1979, 278.

Hát emlékezzék vissza most ezér:
Szerelmünk mily szép volt a kezdetekben!
Csak nem az én hibám, ha véget ér?
(*Úgy bánt... – kiemelések tőlem, K. J.*)

Az a lehetőség, hogy talán a grófnő is tehet arról, hogy így alakultak a dolgok kettejük között, a *Nagy bánat nyomja szívemet* című versben is előfordul, ám a hibáztatás itt a lovag szemszögéből történik (láttuk az előbb, hogy ez a sor közvetlenül a „Mert látom már, hogy megcsalattam” után következik):

Szerinte nem adtam szerelmet.

Míg a költőnő önhibáztatása csupán futó lehetőségként merül fel versenként egy-egy sorban, szerelme határtalan voltának ecsetelésére azonban hatalmas apparátust vonultat fel ezekben a versekben. Több más eszköz mellett mindkét önálló versben hivatkozik egy-egy híres szerelmespárra, akiknek szerelménél a sajátját nagyobbak nevezi – ami visszatérő motívum volt a trubadúrköltészetben. A *Nagy bánat nyomja szívemet* című versben a pár Floris és Blanchefleur: „Hölgyét Floris imádta hajdan, de nálam jobban nem szerettek” (*Nagy bánat nyomja szívemet...*) – fontosnak tartom, hogy ez a két sor vezeti fel a vers csúcspontjainak egyikét – szerintem több is van belőlük ebben a versben –, a második strófa záró sorpárját:

Szemem fényét, minden szerelmet,
szívem és éltem néki adtam.
(*Nagy bánat nyomja szívemet*)

A grófnő szerelmének költői álneve feltehetően Floris lehetett, mint azt egy másik verséből következtetni lehet,¹³ így a hasonlat egyben diszkrét utalás is szerelme személyére. Az *Úgy bánt...* című versben a költőnő egy másik akkoriban feltehetően híres, az utókor által azonban kizárólag ebből a versből ismert szerelmespárra hivatkozik: „Nem szerette Séguin Valence-t ily forrón”.

Mindhárom vers utolsó strófájában a határtalan panaszáradat egyszer csak átcsap reménykedésbe – a vers vége felé mintegy meglebegtetve a „happy ending” lehetőségét is. Mindezek a motívumok nagy része megtalálható a *Vitában* is, az előbb említett hasonló indításon kívül a mellőztetés hosszas panaszlása, illetve az egész alaphelyzet „optimális kifutásának” lehetősége tekintetében is. Szerelmespárra utalást ugyan nem találunk benne, ám az utolsó strófa fordulópontja ebben a versben a leginkább hangsúlyos, és épp innen, az utolsó előtti két sorban fordul a *Vita* pozitív irányba.

Figyelemre méltó, hogy az *Úgy bánt...* című versben a grófnő, miközben – ahogy a másik két versben is – mellőztetését taglalja, elhagyatottsága pillanatában is tökéletesen tisztában van saját értékeivel, és ennek nyomatékkal hangot is ad:

Nem hatja meg szépségem, sem szerelmem,
A tisztesség hiába, nem kimél
És oly kegyetlenül elárul engem,
Míntha nem volnék szebb akárkinél.

¹³ *Ab joi et ab joven m'apais in: Anthologie de la poésie occitane du Moyen Age.* Szerkesztette: Szabics Imre, Tankönyvkiadó, 1985, 53–54.

A vége felé pedig:

Isméri érdemem és származásom,
Szépségem és igaz szivem, barátom

Mindezen érdemek hangsúlyozása igen fontos, és semmiképpen nem szabad azt éreznünk, hogy miközben a költőnő a lovag kevélységét elítélendőnek tartja, ő maga mégis ugyanebbe a hibába esik – hiszen éppen ezek az érdemek teszik őt – és csakis őt! – érdekmesnek a lovag szívének elnyerésére. Ezek a motívumok egyben jellemzői a *trobairitzok* költészetének, itt azonban a dicsérően lefestett hölgy egybeesik az alkotóval.

A grófnő ebben a versben később kiemelten hangsúlyozza a lovag értékeit is, noha ezek olykor nemhogy nem előnyként, hanem különös módon már-már hátrányként jelennek meg:

Érdemmel való teljessége aggaszt,
Szívem miatta nem lelhet nyugalmat:
Önért a legszebb hölgyek élnek-halnak,
Szerelmes szándokáról egy se hallgat.

A grófnő azonban már a következő sorokban rendületlenül bízik – ahogy mindhárom versben – szerelme „varázserejében”:

De bízom abban, hogy Ön jól ítél,
És felismeri a legigazabbat,
S közös versünk még emlékében él.
(*Úgy bánt... – kiemelés tőlem, K. J.*)

A vers csúcspontja egyértelműen az imént idézett közös versre való nyomatékos utalás – a kulcsszó az eredetiben *partimen*, ami szó szerint vitakölteményt jelent. Ez kiemelten fontos egyrészt abból a szempontból, hogy olyannyira ezt tekinti a költőnő kettejük között a legfőbb összekötő kapocsnak, hogy az erre tett hivatkozást a legfőbb meggyőző érvnek érzi a trubadúr szerelmének újjáélesztésére – másrészt pedig konkrét hivatkozás ez az itt szereplő *Vitára*, tehát tulajdonképpen „tárgyi bizonyítéka” annak, hogy a *Vita* valóban kettejük közös szerzeménye, és azt is egyértelművé teszi, hogy a *Vita* című vers keletkezése megelőzte az *Úgy bánt...* címűét.

Érdekes stilisztikai megoldás, hogy épp az előző strófa utolsó sorában hangzik el a „Csak nem az én hibám, ha véget ér”, és pontosan erre rímél rá (és nem csupán formai szempontból) a „S közös versünk még emlékében él”, ami frappánsan ellenpontozza, sőt, érzésem szerint már-már felülírja a potenciálisan önhibáztató sort.

A két önálló de Dia grófnő-versben ez a magas hőfokon izzó érzellemmel teli hang – amikor már úgy érezzük, hogy annak intenzitását egyszerűen lehetetlen volna tovább fokozni – jellegében alapvetően megváltozik, és mintegy önmaga ellentettjébe csap át. Ha alaposabban megvizsgáljuk ezeket a verseket, ez a különös fordulat a versek utolsó két sorában következik be: a *Nagy bánat nyomja szívemet* című versben mindez, ahogy az előbb szó volt róla, közvetlenül a vers csúcspontja után („Egyetlen vágyam, tudja meg: / Egy éjjel együtt hálni Önnel”), melynek a közvetlen folytatása azonban egészen meglepő módon így hangzik: „Ha megigéri kész örömmel: / Teljesíti kérésemet.” Eddig tehát a hölgy ecsetelte a lovag iránti határtalan szerelmét minden lehetséges módon, most pedig egyszer csak ő szab szerelmének igen határozott – bár itt konkrétan meg nem nevezett feltételt. Némi magyarázatot adhat a trubadúrok próbatétele (az imádott hölgy mellett feküdni ruha és a hölgy érintése nélkül – ez rendszerint a hölgy kérésére történt); szinte

bizonyos, hogy a záró sorpár erre utal – de ezzel együtt is kissé diszsonánsan hangzik ez a befejezés a teljes versszöveghez képest.

Az *Úgy bánt...* című vers utolsó két sorában pedig a grófnő végső nagy érvként a következő „adu ászt” dobja be – attól tartok, abban a szent meggyőződésben, hogy valóban azt teszi –, hogy „Ezenkívül figyelmebe ajánlom: / A túlzott nagy gőg nem sok jót ígér”. Ugyan milyen reakciót vár erre a minden bizonnyal ütősnek képzelt, valójában azonban hihetetlenül jellegtelen befejezésre? Komolyan azt hiszi, hogy ennek hatására a trubadúr hirtelen magába száll, eddigi gőgjét varázsütésre sutba vágja, és leborul a lába elé, hogy a bocsánatáért esedezzen? Mindez stílusosan abszolút költői kérdés... Érdekes egyébként, hogy bár a *gőg* szó szinte átszőni látszik a verset, valójában azonban csupán négyszer fordul benne elő (bár egyszer fordításomban úgy, hogy „kevély”), mégis úgy elhelyezve, hogy a vers vezérmotívumának tűnik.

Mindenesetre elég furcsa, hogyan kerülhet két ilyen magas érzelmi hőfokon íródott vers végére következetesen ennyire semmitmondó, feltehetően didaxisnak szánt befejezés. A hölgy intenzív érzelmei mindkét – tulajdonképpen mindhárom – versből világosan kiderülnek, az is, hogy ez a kapcsolat egyértelműen neki fontosabb (sőt, valójában erőteljesen felmerül a kérdés, hogy a másik félnek vajon fontos-e egyáltalán). Végül is mindkét lapos befejezésben benne lehet a költőnő önbecsapása – hogy miután minden lehetséges módon a lovag tudtára adta érzéseit és szándékait, végül mégis ő szab feltételt, ami az előzmény ismeretében igencsak különös (*Nagy bánat nyomja szívemet...*), illetve az *Úgy bánt...* című vers záradékában a *gőg* veszélyeire vonatkozó nyomatékos figyelmeztetés. Tudjuk, gyakran fordul elő a középkori költészetben, hogy a mű legvégén néhány sorral nemhogy egy verset, de egy teljes életművet vontak vissza mint „Istennek nem tetsző, világi művet” – gondoljunk például Francesco Petrarca *Daloskönyvére*, Geoffrey Chaucer *Troilus és Cressidájára* vagy *Canterbury meséjére*, vagy Balassi Bálint utolsó verseire. Úgy érzem: van kapcsolat az imént említett palinódia és az idézett de Dia grófnő-versek záradékai között, még ha itt nem is igazi visszavonásokról van szó. A grófnő verszárásaiba belejátszhatott az a kézenfekvő tény is, hogy a szerző, bármilyen számunkra váratlan, meglepő és középkori versben modernnek tűnő dolgok szerepelnek is a verseiben, azért mégiscsak egy középkori hölgy volt, aki úgy oldotta meg a megoldhatatlan problémát, hogy miközben felrúgni látszik a korabeli konvenciókat – gondoljunk csak a *Nagy bánat nyomja szívemet* erőteljesen erotikus képeire –, úgy csinál, mintha mégsem tenne így – akárcsak a világi tárgyú művek szerzői tették a visszavonással. Talán éppen ezzel együtt lesz teljes egész a *trobairitz* alakja...

A *Vita* című vers különös módon egyszerre két síkon zajlik. A grófnő látszólag mást sugall vitapartnerének, mint amit hallani szeretne, a lovag pedig mást mond, mint amit valójában érez. A grófnő a trubadúr érzelmeit és gyöttrődését kevesli, szerinte nem is szereti őt úgy, ahogyan ő a trubadúrt. Mindez persze csak a párbeszéd felszínén zajlik így, hiszen a hölgy természetesen nem azt várja, hogy a lovag buzgón helyeseljen, és igazat adjon neki (noha egy vita során rendszerint ez a kedvező fordulat), hanem épp ellenkezőleg: azt szeretné, hogy kedvese a leghatározottabban ellentmondjon neki, bizonyítva iránta érzett szerelmét. A lovag érzelmei ugyan sajnálatos módon minden bizonnyal olyanok, amilyenek a grófnő lefesti őket, ám a lovag eleve nem is mondhat mást, mint amit a versben olvashatunk, vagyis a grófnő szavainak erőteljes cáfolatát, pontosan, ahogy a költőnő ezt elvárja, sőt szinte sugallja a sorok között – hiszen a kérdésfelvetés ebben a helyzetben egyedül a nemleges választ hívja és hívhatja életre. Úgyhogy a kommunikáció jelen esetben nyilvánvalóan színjáték – egyvalaki számára azonban semmiképpen nem. Ez az egyvalaki pedig történetesen a *trobairitz*, aki nagy valószínűséggel tudat alatt provokálta ki a „helyes választ” a trubadúrból (kérdés, hogy ez a válasz milyen szempontból helyes? Ha abban az értelemben, hogy igaz, akkor nyilvánvalóan nem az, ha abból a szempontból, hogy a grófnő kedvére

való, akkor persze nagyon is az): bár szereti őt, ám a rágalmazók miatt a legnagyobb bánátára el kell őt hagynia, szerelme és hűsége iránta azonban továbbra is határtalan és töretlen. Vagyis ha jobban belegondolunk, a válasz egyszerre igen és nem, mondhatni, elhagyni kérés, ám egyben az örök – bár (a trubadúrokhoz híven) távoli – szerelem ígérete: ami azért, lássuk be, nem kis taktikai bravúr a trubadúr részéről. Mégis úgy tűnik, hogy a grófnő ezt a finoman szólva igen különös magyarázatot teljességgel komolyan veszi, és elfogadja – miközben az olvasó azon tűnődik, hogyan lehetséges az, hogy ne lássa azt, amit rajta kívül a vers összes többi olvasója észrevesz. Ha azonban a *trobairitz* úgy lesz boldog, hogy homokba dugja a fejét, akkor az is lehet, hogy mégis neki van igaza...

A helyzet ennél annyiban bonyolultabb, hogy tudjuk, a *Vita* nem záróakkordja a három versnek, hanem épp ellenkezőleg: mivel legalább egy vers a *Vita* után született, tehát az önáltatás, úgy tűnik, csak időlegesen sikerült a *trobairitz*nak, így végül, úgy tűnik, mégis tovább gyötrődhetett a kételyek között... Mivel azonban, mint láttuk, mindhárom vers a boldog vég lehetőségével zárul, így a helyzet mégsem reménytelen. A „közös vers”, a *Vita* pedig egyrészt versbeli hivatkozásként (*Úgy bánt...*), másrészt pedig tényleges vita-költeményként is megmarad örök kapocsnak kettejük között.

Raimbaut d’Aurenga – Beatritz de Dia grófnő

Vita

Kedvesem, a bánatom
Végtelen nagy Ön miatt,
Ám nem érzem, hogy nagyon
Keseregne, jóllehet
Azt állítja, hogy szeret.

Minden kín mért marad nekem?
Miért nem osztja meg velem?

Hölgyem, Ámor már olyan,
Hogyha kettőt összead,
Van, kit bánat súlya nyom,
S van, ki boldog. Higgyc meg,
Én is éppúgy szenvedek.

Úgy rendelte a szerelem,
Hogy gyötrődjék az én szívem.

Kedvesem, bizton tudom,
Negyedét érezze csak,
Könyörülne kínomon.
Bánja is, hogy mit teszek,
Mebántott-e engemet,
Magának nem számít sosem:
Hölgye víg vagy örömtelen.

Hölgyem, mert a rágalom
Ellenünk visel hadat,
Önt immáron elhagyom.
Nem szeszély ez, higgyc meg,
S nem mert hűtelen leszek:

Játékuk tisztességtelen,
Nem hagynak nyugtot percre sem.

Kedvesem, a fájdalom
Engem Öntől elragad,
s Önt hiába áhítom.
Bár ha Ön jobb öre lesz
Kínomnak, mint én leszek,
Ön bizonynal hívebb leszen,
Mint bárki földön és vizen.

Hölgyem, félek én nagyon,
Hogy a rossz nyelvek miatt
Kincset vesztek. Ön – tudom –
Szinte semmit. Mert ezek
Megölik szerelmemet.
Őrt állok hát figyelmesen,
Hisz Ön a legdrágább nekem.

Kedvesem, én úgy tudom,
Hú a szíve nem marad,
Lovagom, úgy gondolom,
Hozzám immár csalfa lett,
S én joggal neheztelek,
Mert más köti le teljesen,
S egy csöppet sem gondol velem.

Hölgyem, többé vállamon
Súlyom ne üljön, vadat
Ne úzzek, ha elhagyom,
Nyújtott olyan örömet,
Hogy nem csalnám soha meg,
Nem vagyok ilyen hűtelen,
Aki ilyet szól, nemtelen.

Kedvesem, akkor hihetem,
Hogy Ön szeret hűségesen?

Hölgyem, oly hú Önhöz szivem,
Hogy másra nem gondol sosem.

Beatritz de Dia grófnő
Nagy bánat nyomja szívemet....

Nagy bánat nyomja szívemet:
Egy lovagért sorvadozom.
Tudják meg hát mindenkoron
Határtalan szerelmemet.
Mert látom már, hogy megcsalattam:

Szerinte nem adtam szerelmet,
Miatta szüntelen kesergek,
Vágyba felöltözve, ruhátlan.

Bárcsak végre szerelmemet
Ölelné meztelen karom,
S párnája volnék ágyamon!
Üdve sohasem szűnne meg.
Hölgyét Floris imádta hajdan,
De nálam jobban nem szerettek:
Szemem fényét, minden szerelmet,
Szívem és éltem néki adtam.

Kedves, érdemtelen lovag,
Mikor lesz végre már enyém?
Feküdne bár a férj helyén,
S adnék szerelmes csókokat!
Egyetlen vágyam, tudja meg:
Egy éjjel együtt hálni Önnel,
Ha megígéri: kész örömmel
Teljesíti kérésemet.

Beatritz de Dia grófnő
Úgy bánt...

Úgy bánt, amiről kell most énekelnem,
Kinek szive hölgye vagyok, az ellen
Ki legdrágább nekem, panaszt emelnem.
Nem hatja meg szépségem, sem szerelmem,
A tisztesség hiába, nem kimél
És oly kegyetlenül elárul engem,
Mintha nem volnék szebb akárkinél.

Egy az csupán, mivel vigasztalódom:
Nem vétettem én Önnek semmi módon,
Nem szerette Séguin Valence-t ily forrón.
Ó, bár szerelmét megnyerném – kimondom –,
Hiszen Ön mindeneknél többet ér,
De gőgjében keservesen csalódom,
Míg kedves, mikor másokkal beszél.

Gőgös szive számomra érthetetlen.
Be fáj nekem, hogy hozzám ily kegyetlen!
De más nő nem foszthat meg Öntől egy sem:
Bármit mond vagy tesz, Önnek az ne tessen!
Hát emlékezzék vissza most ezér:
Szerelmünk mily szép volt a kezdetekben!
Csak nem az én hibám, ha véget ér?

Érdemmel való teljessége aggaszt,
Szivem miatta nem lelhet nyugalmat:
Önért a legszebb hölgyek élnek-halnak,
Szerelmes szándokáról egy se hallgat.
De bízom abban, hogy Ön jól ítél,
És felismeri a legigazabbat,
S közös versünk még emlékében él.

Isméri érdemem és származásom,
Szépségem és igaz szivem, barátom,
Ezért most ezt a dalt Önnek ajánlom,
S e közvetítő által megtalálom.
Mondja meg, drága kedvesem, miért
Kell mindeme gyötrelmeket kiállnom?
Rosszindulatú, vagy csupán kevély?

Ezenkívül figyelmébe ajánlom:
A túlzott nagy gőg nem sok jót ígér.

KÉPES JÚLIA fordításai